

jsou významní čeští umělci, vědci, politici atd., kteří se zapsali do dějin BaH a přispěli ke zvýšení kreditu českých zemí, jak se o tom autor zmiňuje na s. 152. Právě oni působili zejména v městském prostředí a podíleli se i na spolkovém životě. Alespoň část z nich čtenář najde v publikaci vydané Etnologickým ústavem AV ČR (Zdeněk Uherek a kol.: *Češi v Bosně a Hercegovině*. Praha 2000).

V průběhu dlouhodobých výzkumů autor získal mnoho dalších materiálů, které, jak napsal v úvodu, bude tematicky zpracovávat a dále publikovat, čímž poznatky o této krajanské menšině ještě více obohatí.

Recenzovaná kniha je napsána přehledně a čtivě, přináší řadu nových poznatků v kontextu konkrétních dějinných událostí. Je značným přínosem v oblasti studia migrační a krajanské problematiky a jistě zaujme jak odborníky, tak i širší veřejnost.

Nad'a Valášková (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Josef Koudelka, CIKÁNI. Nakladatelství Torst, Praha 2011, 192 s., 109 reprodukcí, doslov Will Guy.–

První vydání Koudelkových *Cikánů* v České republice z roku 2011 je upravenou a rozšířenou verzí původní make-ty knihy připravené Josefem Koudelkou a knižním grafikem Milanem Kopřivou k publikování již v roce 1968. Kniha měla původně spatřit světlo světa v roce 1970. Josef Koudelka však v tomto roce z politických důvodů opustil Československo (v očích režimu ho zdiskreditovaly fotografie sovětské invaze ze srpna roku 1968) a vydání knihy bylo zakázáno. Na českou

verzi publikace s doslovem britského sociologa Willa Guye jsme si museli počkat dlouhých jednačtyřicet let. Jde o výpravnou publikaci velkorysého formátu, která rozhodně nepatří k nejlacinějším. Výběr i nové uspořádání fotografií jsou do posledního detailu promyšlené: obohacenou verzí knihy *Cikáni* tvoří 109 fotografií pořízených v tehdejší Československu (v Čechách, na Moravě, na Slovensku), v Rumunsku, Maďarsku, Francii a Španělsku v letech 1962–1971. České romisty bude jistě zajímat fakt, že nejvíce snímků bylo pořízeno na Slovensku. Pro úplnost je třeba dodat, že první Koudelkova zahraniční monografie o Cikánech obsahovala pouze 60 černobílých fotografií. Na českém rozšířeném vydání si světově proslulý autor dal hodně záležet. Nelze přehlédnout, že původní název publikace z roku 1970 nechal autor nezměněn. V jednom z rozhovorů toto rozhodnutí zdůvodnil tím, že v 60. letech termín Romové ještě nebyl všeobecně znám ani rozšířen, a proto chce i pro současnou podobu knihy zachovat retro styl 60. let včetně pojmenování. Není bez zajímavosti, že ve všech sedmi světových vydáních byly Koudelkovy cikánské fotografie publikovány pod exoetnonymním názvem *Cikáni*, pouze německé nakladatelství trvalo na politicky korektním endoetnonymním názvu *Romové*.

Josef Koudelka je jedním z prvních, kteří od počátku 60. let objevovali romské téma pro českou fotografii. V následujících letech se zobrazování Romů stalo spolu s tématem poutí a sociálních ústavů jedním z nejexponovanějších témat české dokumentární humanisticky orientované fotografie, a o to se velkou měrou zasloužil právě Koudelka. Na rozdíl od romistky Evy Davidové, která začala amatérsky

mapovat život československých Romů ve fotografii již od roku 1954 a k fotografii přistupovala především z odborného etnografického hlediska, Koudelka při fotografování Romů těžil především ze svých zkušeností profesionálního divadelního fotografa. Uměl snímat i ve ztížených světelných podmínkách cikánských polozemnic či tmavých chatrčí, kterých byly romské osady na slovenské Spiši tehdy plné. Oproti ostatním autorům, kteří pomocí fotografie především dokumentovali život Romů, jsou Koudelkovy snímky více osobní vizí autora. Je dobře známo, že do terénu chodil především s uměleckými ambicemi. Mnohé ze záběrů byly inscenovány tak jako s herci na divadle. Pro Koudelku jsou v terénu aranžované fotografie charakteristické. Zajímavé je, že někdy vznikaly na objednávku samotných Romů. Do 60. let minulého století Romové totiž znali pouze starobylý styl fotografií od ateliérových fotografů, kterými si doma zdobili interiér. Stejný žánr, totiž klasické portrétní foto, požadovali od Koudelky jako dárek za ochotu ke spolupráci při fotografování. Romové nerozuměli žánru moderní fotografie, protože neodpovídal jejich tehdejšímu ustálenému vkusu. To přimělo Koudelku k práci s modelem, resp. k aranžované fotografii, a v důsledku toho, jak zmiňují odborníci, i k nesmírné pročištěnosti výrazu a monumentalitě formy obrazu. Hotové portrétní fotografie mu posloužily jako návratná vstupenka do terénu a otevřely cestu k dalšímu fotografování.

Na rozdíl od Josefa Chuchmy a některých teoretiků fotografie se domnívám, že Koudelkovy snímky jsou nejen uměleckými díly se silným emocionálním a exotickým nábojem, ale je pro ně charakteristická

obsahová mnohovýznamovost, a mají tudíž i značnou odborně vypovídající hodnotu. Vedle osudových okamžiků každodenního cikánského života se Koudelkovi podařilo zachytit i unikátní chvíle spadající do rodinného a obřadního výročního cyklu, zajímavé nejen fotogeničností hlavních aktérů z estetického hlediska, ale i dokumentační hodnotou. V rámci každodennosti je například nezapomenutelný širokouhlý záběr mladého romského delikventa s rukama v poutech, na jehož zatčení zpovzdálí hledí sročená slovenská vesnice včetně příslušníků tehdejší Státní národní bezpečnosti (foto č. 33). Jde o uhrančivé zachycení střetu dvou světů, i když není jasné, ve kterém z nich se mladík vlastně provinil. Poněkud šokující svědectví přináší snímek č. 68, jenž není obrazem navozujícím povznášející umělecký zážitek – zachycuje ubitého či snad uškrceného psa uvázaného u stromu v lese. Fotografie nejsou opatřeny popisky – v úvodním seznamu je uveden pouze rok a země pořízení –, proto se můžeme pouze domnívat, že se jedná o důkaz kynofagie, která byla a stále je mezi obyvateli některých východoslovenských romských osad běžná. Původní maketa knihy zcela jistě tento snímek neobsahovala: fotky prošly selekcí, protože Koudelka – podle svých vlastních slov – nechtěl fotografiemi v tehdejším socialistickém režimu Romům přitížit. Zmíněná fotografie by svým kulturně kontroverzním obsahem tehdy jistě způsobila pozdvižení. Snímků zaznamenávajících rodinné a obřadní události je v publikaci celá řada a mohly by ilustrovat leckterou etnologickou příručku s romskou tematikou. Vedle tradičních námětů jako partnerství, svatba, štěstí z mateřství, děti, rodinný život, zármutek nad smrtí, vartování, pohřeb či projevy víry

můžeme na fotografiích sledovat typickou osadní architekturu, výzdobu interiérů, archaické způsoby stolování, tradiční oděvní součástky, obživu romských muzikantů i prvky kočovného způsobu života. Záleží na tom, jakým způsobem na fotografie nahlížíme – podle zvoleného úhlu pohledu z nich můžeme vyčíst celou řadu odborných poznatků. Publikace bude cenným obohacením pro každou společenskovědní knihovnu. A to nejenom pro pozoruhodný obrazový materiál, ale i pro uveřejnění rozsáhlého závěrečného textu z pera britského sociologa Willa Guye. První doprovodný text napsal Will Guy na žádost Koudelky již k prvnímu zahraničnímu vydání knihy *Cikáni* v roce 1975, které vyšlo zároveň ve Francii (*Gitans: La fin du Voyage*) i v USA (*Gypsies*). Doslov pro nové české vydání sociolog Guy aktualizoval, zvláště vzhledem ke zkušenostem, které v posledních letech získal při výzkumech romské tematiky pro Radu Evropy a mezinárodní nevládní organizace. V úvodu textu nejprve stručně shrnul pradávnu pouť Romů z jejich indické pravlasti do Evropy a zmínil odlišné přístupy v míře jejich přijímání, odmítání či pronásledování v různých částech Evropy. Další část doslovu se zaměřuje na vývoj politického přístupu k Romům žijícím na historických územích bývalého Československa. Poslední část studie se věnuje politickým opatřením komunistických vlád ve vztahu k romským skupinám u nás po roce 1948. Will Guy kriticky zhodnotil všechny přelomové kampaně, které měly za cíl asimilaci Romů v Československu: ať již šlo o násilné usazování kočovných Romů v roce 1958, politiku přesídlení a rozptýlení Romů z roku 1965 či zákaz činnosti Svazu Cikánů-Romů v 1. polovině 70. let.

Čerpal ze zkušeností vlastního terénního výzkumu, který realizoval v bývalém Československu v 70. letech za účelem dokončení své doktorské práce, zaměřené na asimilační politiku ve vztahu k romské menšině. V další části doslovu věnoval zvláštní pozornost rozboru jednoho z textů Charty 77, který vyšel v roce 1979 a věnoval se romské otázce. Jako jeden z mála si povšiml prognostických úvah zveřejněných v dokumentu, týkajících se dalšího osudu romské menšiny u nás, které došly svého pesimistického naplnění až po převratu v roce 1989. Willu Guyovi se také podařilo zasadit do nových historických souvislostí polistopadové období vývoje romské menšiny u nás i v ostatní Evropě, a to zvláště s ohledem na státy střední a východní Evropy nově přistoupivší k Evropské unii v letech 2004–2007, a následné migrační tendence Romů z těchto chudších regionů. V úplném závěru zdůraznil všechna rizika plynoucí ze současného společenského vývoje, kdy další vylučování Romů na okraj společnosti znamená vznik nových ohnisek ostrého společenského konfliktu. Studie není opatřena poznámkovým aparátem ani seznamem literatury.

Výjimečný nakladatelský počín je cenným příspěvkem k hlubšímu poznání života romských menšin v několika evropských zemích. Mnozí bychom jistě uvítali, kdyby autorův archiv vydal i další cenná svědectví – za jakých okolností fotografie v terénu vznikaly, jaké příhody se k nim váží, zda jsou uchovány nahrávky romských písní, které autor v té době pořizoval, atd. Otázkou však je, zda něco takového můžeme po ikoně světové fotografie požadovat, a tak asi zůstane jen u zbožného přání.

Renata Weinerová (EÚ AV ČR, v. v. i.)